

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Yayın No: 1242

Biyografi Serisi: 3

İslâm Tarihçiliğine Adanan Altın Bir Ömür Prof. Dr. Mustafa FAYDA
Prof. Dr. Eyüp BAŞ
Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU

Yayın Koordinatörü: Murat AYDEMİR
Tashih: Emrah AYDEMİR
Kapak Tasarımı: Yılmaz Cahit AYDIN
İç Tasarım: R. Ahmet AKAY

1. Baskı, Aralık 2023, Ankara, 1.000 Adet
ISBN: 978-625-428-426-7
Yayıncı Sertifika No: 48058

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu Eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi
Yönetim Kurulu'nun 24.11.2023 tarih ve 183 sayılı kararıyla uygun
görölmüştür.

*Bu eserin ilmi/edebî redaksiyonu İLK SAY Kurulu marifetiyle
yapılmıştır.*

Ostim OSB Mah. 1256. Cad. No: 11
Yenimahalle/ANKARA
0312 354 91 31 (pbx)
0312 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr

İslâm Tarihçiliğine Adanan Altın Bir Ömür

PROF. DR.

MUSTAFA FAYDA

Prof. Dr. Eyüp BAŞ
Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU

İçindekiler

Ön Söz IVII

Ön Söz II.X

Birinci Bölüm: KONYA

Demirci Hasan Hüseyin Usta'nın ve Sekine Hanım'ın Ortanca Oğlu	6
Dedesı ve İlk Müderrisi: Hacıveyiszâde Mustafa Efendi	14
Öksüz Bırakılmış, Yarıda Kesilmiş Bir Eğitim Hamlesi: İslah-ı Medâris.	16
İmam-Hatıpli Olmak.	34
Konya'nın Manevi Atmosferi: Mevlânâ İhtifalleri	45

İkinci Bölüm: ANKARA

İlk Görev: İmamlık.	56
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İlk Yıllar	64
Medine'ye Gitme Kararı.	75
Siyasetin Etki Alanı Olarak İlahiyat Fakültesi	83
Kenan Evrenli Anılar	85
Ankara'da Müsiki, Tiyatro, Sinema	87
Türk Ocağı'nda Yunus Emre Konseri	96
İslâmiyet'in Yayılışı: Allah Deyince Kalbi Titreyen Dervişler ve Tüccarlar	99
İslâm Tarihi Çalışmalarında Nasıl Bir Kur'an Okuması Yapılmalı?	103

Peygamber Sevgisi-Siyer Bilgisi İlişkisi	121
Şam, Medine ve Kahire’de Tasavvufi Hayata Dair	122
Medine’de Ali Ulvi Kurucu İlgisi	128
Şeyh Şâmil’in Torunu Sait Bey Amca	137

Üçüncü Bölüm: İSTANBUL

“Ben Yolda Profesör Oldum.”	159
Evlilik Hayatı	164
“İlim Kuma Tanımaz”	166
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nin En Çok Maddeye Sahip Yazarı	169
Cinuçen Tanrıkörür ve Musiki	173
Muzaffer Ozak	179
Ekrem Hakkı ve Samiha Ayverdi	181
“Beni Peygamber Sevgisine Götüren İki Peygamberane Davranış”	185
Paris Yılları: Hamidullah, Garbé, Cahen	194
İskenderiye Kütüphanesini Kim Yaktı?	203
“Avrupa ve Hristiyan Tarihini Çok İyi Bilen Hocalara İhtiyacımız Var.”	208
İdarecilik ile Geçen Yıllar	214
Muhtelif Konular	224
Öğrencileri ile İlişkileri	232
İslâm Tarihi Çalışmaları Yeterli mi?	237
Türk Tarihi ve Bazı Şahsiyetler Üzerine	242
Emeklilik	250
İstanbul Fetih Cemiyeti’nde	252
Mustafa Fayda Kronolojisi	261
Fotoğraflarla Prof. Dr. Mustafa Fayda	265

Ön Söz I

Her çalışmanın bir hikâyesi vardır. Elinizdeki bu çalışma bir fikir olarak bundan on yıl kadar önce oluştu. İlham kaynağı belki *Tarihçilerin Kutbu* “*Halil İnalıcık Kitabı*”ydı. Ama neticede yapılan iş güzel ve kalıcı bir şeydi. Kendisine başarılı kimseleri örnek almaya meyilli nice gencin arayışa girdiği süreçlerde işini kolaylaştıracak böylesi kayıtlar çok önemliydi. Nitekim 2005 yılında bu kitap ilk yayımlandığında özellikle tarih araştırmacıları için çok dikkat çekici oldu. Bizim yazın geleneğimizde hatıratlar var, armağan kitapları var. Ancak bunlar söyleşi tadında bir atmosfer oluşturamadıkları için, daha çok araştırma hüviyetinde oldular. Söz gelimi bir armağan kitabında kısmi biyografik bilgilerden sonra genel olarak kendisine armağan kitabı hazırlanan kişinin alanına uzak veya yakın bazı telif-tercüme çalışmaların yer alması gelenek hâline gelmişti. Çok şükür bu durum son zamanlarda hazırlanan armağan kitaplarında, hakkında armağan kitabı hazırlananlara özgü yeni bazı eklemeler konularak oldukça değiştirildi. En önemlisi artık büyük insanların etkilerine ilişkin vefa duyguları onlar hayattayken gösterilmeye başlandı.

Velhasılıkelam *Halil İnalıcık Kitabı*, hem vefakârlığın lezzetinin hocamıza yaşatılması bakımından hem de

söyleşi formatı tercih edilerek oluşturulması açısından oldukça güzel olmuştu. O tarihten itibaren mensubu olduğum İslâm Tarihi alanı akademik çevresinde böyle uygulamaların da hayata geçirilmesi gerektiğini hep düşündüm, durdum. Yüksek lisansımı bitirdiğim bir zamanda (1996) ilk defa tanıştığım ve fakültemizdeki pek çok hocamızın hocası olan Prof. Dr. Mustafa Fayda Hocamdan çok etkilenmiştim. Kendisi uzun bir zaman önce fakültemizden ayrılmış ancak ana bilim dalımızdaki hocalarımız üzerindeki etkisi hâlâ devam eden birisiydi. Neticede, o tarihlerden itibaren yakın bir ilgiyle takip ettiğim Fayda Hocam hakkında bahsettiğim formatta bir çalışma hazırlayıp İslâm Tarihi alanındaki akademik tecrübelerini yeni neslin istifade edebileceği şekilde kayda geçirmeyi çok benimsemiştim. Hamdolsun sözünü ettiğim uzun süreç tamamlandı ve elinizdeki bu kitap ortaya çıktı. Bu konuda bana yardımcı olmasını istediğim değerli meslektaşım Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu da emeğini esirgemedi. Kendisine müteşekkirim.

Bundan iki yıl önce Mustafa Fayda Hocamızla Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi binasında yaptığımız son söyleşi kayıtlarıyla süreç tamamlandı. Kayıtların deşifre edilip yazılı hâle getirilmesinde öğrencilerimizden Feyza Kaplan, Gülen Taşçı ve Merve Arslan'ın çok önemli katkıları oldu. Kendilerine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Kitabın ortaya çıkan bu hâliyle ilgili de bir iki hususu belirtmekte yarar vardır. Bugüne kadar pek çok insana farklı yönlerden örnek olan Mustafa Fayda Hocamız, alanına ilişkin kanaatleri oturmuş ancak problemleri herhangi bir konunun kendisiyle rahat

bir şekilde tartışılabildiği, bilmediğine bilmiyorum diyebilen, kişilerin sadece ilmi görüşleriyle ilgilenen, okuyup araştırdıkları, yazdıkları ve konuştuklarıyla kendisine özgü bir kişiliğe sahipti. Onun zikredilen bütün bu özellikleri söyleşi metninin doğallığı korunarak aynen yansıtılmaya çalışıldı. Hocalığı süresince soru-cevap yöntemini çok kullanmasına bağlı olarak söyleşilerimizde dahi imtihan eden bir hoca edası sergileyen hocamızın tercih ettiği üslup hatta kelimeler aynen korundu, güncelleme veya yeni nesle hitap etme gayreti güdülerek herhangi bir değişiklik yapılmadı. Böylece farklı nesillerden okuyucuların, Mustafa Fayda Hocamızın ilmi ve kültürel birikimiyle yaşattığı kendisine özgü konuşma diline ilişkin fikir sahibi olması hedeflendi.

Kitabın okurlarıyla buluşmasında malum son safha ön söz yazılarıdır. Süreçte emeğini esirgemeyen değerli meslektaşım ile iki ayrı hazırlık yaparak bu önemli çalışmayı, sizlere kendi üslubumuzla sunmak fikri bana aitti. Umarım kitabın hikâyesi böyle daha açıklayıcı olmuştur. Son olarak söyleşi talebimizi olumlu karşılayarak bize bu onur ve ilmi zevki yaşatan çok değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Fayda'ya sonsuz teşekkürlerimi arz eder, keyifli okumalar dileirim efendim...

Eyüp BAŞ

Kopenhag 2023

Ön Söz II

Hocalarımızın hocası olması bakımından Prof. Dr. Mustafa Fayda'nın adını lisans ve yüksek lisans derslerimde çok duyardım. Yanlış hatırlamıyorsam 2000'li yılların başında bir defasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin idare katında danışmanım Prof. Dr. İrfan Aycan Hocam, ayaküstü beni tanıştırmıştı. Danışmanım, "Fatih, Abdülmelik b. Mervân'ı çalışıyor." demişti. Fayda Hocam da herhâlde daha önce hazırlanmış olan bir doçentlik çalışmasına atfen, "Abdülmelik'in neyini çalışıyor?" demişti. Hocalarımın acelesi vardı. Sadece bu kadarcık bir görüşme aramızda vaki olmuştu.

İslâm tarihi okumalarımda Prof. Dr. Mustafa Fayda Hocam, çalışmalarıyla hep karşıma çıkıyordu. 2008 yılında Şanlıurfa'da tertip edilen İslâm Tarihçileri Toplantısı'na ilk defa katılmış, başta Fayda Hocam olmak üzere kolokyum programına katılanları dinlemiş ve programı büyük oranda fotoğraflamışım. Kolokyum sonrasında düzenlenen Harran gezisinde ise Fayda Hocamın birkaç fotoğrafını, kendisine fark ettirmeden tabii hâliyle çekmişim. 2009 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin organize ettiği kolokyumda da hocamızın birçok fotoğrafını çekmişim hatta Prof. Dr. Eyüp Baş Hocamla da bir fotoğraf çekinmiştik.

2010 yılında bu sefer kolokyum Erzurum'da yapılmıştı. İlk gün bir kısım hocalarımızla konuşurken Prof. Dr. Şaban Öz Hoca, yayımlanması için Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na vermiş olduğum doktora tezimin raportörünün Fayda Hocam olduğunu ifade edince dizlerimin bağının çözüldüğünü söylesem yalan olmaz! Zikredilen kolokyumdan kısa bir süre önce İslâm Tarihçileri Derneğinin organize ettiği hem umre hem de tarihî mekânların görüleceği Hicaz gezisi münasebetiyle Mekke, Medine, Hayber, Bedir, Tâif ve Cidde'de bulunmuş, gezebildiğimiz her yeri kare kare fotoğraflamaya çalışmıştım. Takriben iki haftalık gezimizde ciddi bir arşiv oluşturmuştum. Şimdi tam hatırlayamıyorum ama zannedersen ikinci gün Prof. Dr. Mehmet Azimli Hocamla, Hicaz'a yapılan bu ilmi geziyle ilgili fotoğraflardan oluşan bir sunum gerçekleştirmiştik. Sonrasında verilen arada Fayda Hocamla karşılaşmıştım, hocam bana: "Fatihçğim senin tezin bende." dedikten sonra, benden telefon numaramı istemişti.

Hocamızla bilahare muhtelif ortamlarda bir araya gelmiştik. Hocam, 2011'de "Uluslararası Prof. Dr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî Sempozyumu" için Ankara'ya geldiğinde, 2012'de düzenlenen İslâm Tarihçileri Toplantısı için Kıbrıs'ta ve 2014 yılında da Diyarbakır'da görüşmüştük. O zaman Prof. Dr. Eyüp Baş Hocamla birlikte Fayda Hocamın yanına gitmiştik. Laf lafı açınca da güzel bir sohbet ortamı oluşturmuştuk. Tabii ben görüntü, ses artık ne varsa her şeyi kaydetmeye çalışıyordum.

2018 yılında hocamızı kısa adı İLAMER olan İlahiyat Araştırmaları Merkezi'nin organize ettiği öğrenci

sempozyumuna, açılış konuşmasını yapması için davet etmiştik. Sempozyum arasında ve bilahare yemekte hocamızla olan sohbetlerimizi kaydetmişim. Aynı yıl kolokyum Samsun'da olmuş, hocamızla orada da görüşme fırsatı bulmuş, ormanlara nazır bir ortamda üniversite konukevinde hoş bir sohbet ortamı oluşturmuştuk. Daha bu yıllarda Eyüp Hocam, Mustafa Fayda Hocamın hayatı ve eserlerinin yer aldığı bir nehir söyleşinin yapılmasının önemli olabileceğini söylüyordu. Ben de Halil İncılık, Kemal Karpat, Teoman Duralı ve İlber Ortaylı hocalarımızla yapılan çalışmalarda olduğu gibi ülkemizin birbirinden kıymetli değerlerinin, onlar hayatta iken “kendilerini, kendilerinden” dinlemenin gerekliliğini ifade etmiş, memnuniyetle böyle bir faaliyette kendisine yardımcı olabileceğimi söylemişim.

2020 yılında Covid-19 salgınının başlaması ile hem ülkemizde hem de bütün dünyada evlere kapanmalar başlamış, hareket alanlarımız kısıtlanmıştı. Hocamızla ilgili bu projemizde henüz kuvveden fiile geçiş yapamamıştık. Salgın hafiflemeye başladıktan sonra Eyüp Hocamın genel koordinatörlüğünde yürütülen “Konulu Siyer Projesi” kapsamında hocamla 04.08.2021 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığında bir toplantıya katılmıştık. Bu esnada hocamızın hayat hikâyesini ele alma düşüncemizi de giderek olgunlaştırmış, sorularımızı geliştirmiş idik. Nihayetinde artık harekete geçebilirdik. 01.02.2022 tarihinde söyleşimizi gerçekleştirebilmek için Eyüp Hocamla İstanbul'a gittik. Öncesinde Mustafa Fayda Hocamla anlaşmıştık. İki gün boyunca Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kapanıp söyleşimizi burada yapacaktık. Fakülte

binasının en üstünde bir mekânı düzenledik, kamera sistemlerini, kayıt cihazlarımızı hazırladık ve dışarıda yağmurun yağdığı, bulutlu bir havada yoğun bir söyleşiye geçtik. Eyüp Hocam soruları sorarken ben ses ve görüntü kayıtlarını yapıyordum. Yer yer benim de muhtelif sorular ile söyleşiye katkılarım oluyordu. Merhum Halil İnalçık Hocamızla ilgili hazırlanan, söyleşi kitabını okurken hocanın hayat hikâyesinin yanı sıra yeni kurulan Cumhuriyet'in serüvenini de bu kitapta okuma imkânı bulmuştum. Ben de yapacağımız bu söyleşiyle Cumhuriyet'in dinî tarihi ile İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı'nın gelişimini hocamızın hayat hikâyesinden okuyacağımızı düşünüyordum. Zira hocamız, ülkemizin ilk İlahiyat Fakültesinin öğrencilerindendi ve bilahare burada hocalık da yapacaktı.

İki gün sabahtan akşama kadar yoğun bir söyleşi yapmış fakat sorularımızın tamamını bitirememiştik. Kalan sorularımızı da kendilerine yönelteceğimiz uygun bir vakit için sözleşerek İstanbul'dan ayrılmıştık. Nihayetinde kıymetli hocamız ile gerçekleştirdiğimiz birkaç online görüşme ile sorularımızı bitirebildik. Ses kayıtlarının deşifre edilmesinde Feyza Kaplan, Merve Arslan, Gülen Taşçı arkadaşlarımız görev aldı. Kendilerine buradan teşekkür ederim. Kayıtlar hazırlandıktan sonra da metni hocamız ile kontrol ettik ve elinizdeki bu kitap oluştu. Bu söyleşiyi bir çırpıda zevkle okuyacağınıza eminim. Hazırlanan söyleşinin, okuyanlarına faydalı olması temennisi ile...

Fatih ERKOÇOĞLU

Ankara 2023